

Çeviride Kaybolanlar

Aygün Ertuğrul

Türk Psikiyatri Dergisi'nin ilk sayısından itibaren en önem verdiği konulardan birisi dilin doğru ve özenli kullanımı. Dergimizin kurucusu ve ilk editörü Prof. Dr. Orhan Öztürk'ün çabalarıyla Türkçede bilim dilinin gelişmesi için Dergi en baştan beri bir aracı olmayı hedefliyor, tartışma ortamları, görüş alışverişleri sağlayarak, kimi zaman önerilerde bulunarak bu konuda aktif rol almaya çalışıyor. Aslında bu çaba dilin yaşayan ve değişen bir canlı olarak algılanmasından, korunması ve gelişmesinin ise emek gerektiren bir süreç olduğu düşüncesinden kaynaklanıyor.

Bilimsel dilin gelişmesi, geliştirilmesinin önemi bir yana, hepimizin çok iyi bildiği gibi dil psikiyatri bilimi açısından yaşamsal bir işlev görmektedir. Psikiyatristin hasta değerlendirme, tanı koyma ve tedavi yürütme süreçlerinde en önemli bilgi ve müdahale kaynağı dil ve anlatım becerileri. Düşüncenin içeriğini, akışını, zihnin işleyişini takip edebilmek bunların hangi kelimelere nasıl döküldüğünün gözlemlenmesini gerektiriyor.

Yani aslında çoğunlukla üzerinde çalıştığımız konu konuşan beyin... Bireyin iç dünyasını nasıl kavramsallaştırdığını dil aracılığıyla anlıyoruz. Renkleri ifade edişimiz, nesneleri sınıflandırmamız, olayları değerlendirip, hatırlamamız, ahlaki yargılarımız hep dil aracılığıyla yönlendirilmekte. Öyle ki farklı dilleri konuşan kişilerde konuşulan dilin yapısına göre farklı bilişsel işlevlerin gelişebileceği bildirilmiş (Boroditsky 2019).

Dilin mevcut kullanımının en önemli belirleyicileri insan beynini bugünkü duruma getiren biyolojik kalıtımın yanı sıra önceki nesillerden aktarılan kültürel kalıtım. İletişim gereksinimi ve kültürel önyargılar insanların belli kavramlara belli sözcükler atamalarına neden oluyor. Birbiriyle ilişkisiz

dillerde, kültürel farklılıklara rağmen ortak örüntüler olması ise ortak kavramsallaştırmanın işareti diye düşünülüyor (Majid 2019). Öte yandan duyguları tanımlayan terimlerin farklı kültürlerde aynı anlamlara gelip gelmediği bilinmiyor. Jackson ve arkadaşlarının (2019) Science'da yakın zamanda yayınlanan ilginç çalışması bu sorunun yanıtını kapsamlı bir şekilde araştırmış olup, ruh sağlığı çalışanlarının ilgisini çekecek sonuçlar ortaya koymuş.

Yazarlar duyguları tanımlayan sözcüklerin ortak olmayabileceği gözlemlerini aktararak başlıyorlar yazılarına. Almancada 'Sehnsucht' kelimesinin alternatif bir hayat için güçlü arzu anlamına geldiğini, İngilizcede bu sözcüğün karşılığı olmadığını belirtiyorlar. Bildiğim kadarıyla Türkçede de bu anlama gelen bir sözcük yok. Farklı dillerde benzer duygusal durumları ifade eden kelimelerin de aslında tam aynı anlamlara gelmeyebileceğini Türkçeden de bir örnek vererek tartışıyorlar: Sözlüklere göre İngilizce 'love' kelimesi, Türkçede 'sevgi'yle eşleştiriliyor, ancak bu kavram bu dillerde tamamen aynı mı diye soruyor yazarlar.

Jackson ve arkadaşları (2019) bu çalışmada dünyadaki dillerin üçte birine yakını, 20 dil ailesinden 2474 dili incelemiş ve 2000'den fazla kavramın yer aldığı bir veri tabanı içinden duyguları tanımlamak için kullanılan 24 terime ait kültürler arasındaki dilbilimsel/anlambilimsel (linguistik/semantik) ağları haritalayarak var olan benzerliklerin derecesini tespit etmeye çalışmış. Bunu yaparken bir sözcüğün anlamının neyi ifade ettiğinin incelenmesinin yanısıra sözcükler arası ilişkiler değerlendirilmiş; bir kelimenin çok sayıda kavramı ifade etmek için kullanıldığı 'colexification' veri tabanı kullanılmış. Örneğin Farsçada 'elem (grief)' ve 'pişmanlık (regret)' için ayrı sözcükler bulunmadığı 'enduh' sözcüğünün her iki anlama da geldiği, Dağıstan'da konuşulan Dargva dilinde ise 'elem (grief)'

Geliş Tarihi: 03.03.2020, **Kabul Tarihi:** 03.03.2020, **Çevrimiçi Yayın Tarihi:** 13.03.2020

Prof. Dr., Hacettepe Üniv. Tıp Fak., Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD., Ankara

<https://orcid.org/0000-0001-9885-9849>

E-posta: aertugru@hacettepe.edu.tr

ve 'kaygı (*anxiety*)' yı ifade etmek için yine tek bir sözcüğün, 'dard' sözcüğünün kullanıldığı belirtilmiş. Binlerce dilde bu tür kelimeler ağ analiziyle değerlendirilmiş ve kültürler arasında duygularla ilgili terimlerin anlamına ilişkin benzerliğin düşük, değişkenliğin fazla olduğu bulunmuş. Duygusal terimlerin benzerliklerini yordayan etmenler arasında ise hedonik değerleri, neden oldukları fizyolojik uyarım ve dilin ait olduğu bölgelerin coğrafi yakınlığı sıralanmış.

Bu ilginç bulgular ruh sağlığı çalışanlarına ne ima ediyor?

Editör olan bir psikiyatristin ilk aklına gelen şeylerden birisi değerlendirme amaçlı görüşme çizelgelerinin, testlerin, ölçeklerin anadile uyarlanması neden bu kadar önemli olduğuna işaret etmesi. Dergi olarak bu konuda üstümüze düşeni yapmaya çalışıyor, bu makaleleri belli bir kota dahilinde de olsa yayınlıyoruz.

Nörobilimle ilgilenen psikiyatristin aklına şu soru geliyor: Acaba duygularımızı dile getirme, ifade etme şeklimiz nasıl hissettiğimizi de belirliyor olabilir mi? Bu soru aslında yeni değil, birçok çalışmanın konusu olmuş. Kullanılan kelimelerin duygularla ilişkili algısal belleği etkilediğine dair bulgular var (Doyle ve Lindquist 2018). Öte yandan farklı dillerde farklı kategorideki kelimelerle ifade edilen uyaranların aynı duygusal yaşantılara neden olduğunu gösteren bulgular da var. Hollandaca konuşan denekler ile Malayi takımadalarından, Jahai dilinde konuşan avcı toplayıcı deneklerin çeşitli kokuları nasıl isimlendirdikleri ve hangi yüz ifadeleriyle tepki verdiklerinin karşılaştırıldığı çalışmada Hollandaca konuşanların kokunun kaynağını tanımlayan somut ifadeleri tercih ettiği ('limon gibi'), Jahai dili konuşanların ise aynı kokuları daha soyut kelimelerle tanımladığı (küflü), öte yandan her iki grupta yüz ifadeleriyle tanımlanan duygusal yanıtların benzer olduğu bulunmuş (Majid ve ark. 2018). Bu konu ilginç ve tartışmaya açık, yeni çalışmalara da ilham verebilir.

Klinikte bu bulguların önemi ne olabilir diye düşünen psikiyatristte çağırttığı konulardan biriye ruh sağlığının anadilde değerlendirilmesinin yadsınamayacak önemi. Ruh sağlığı alanında çalışanlar için hastayla iletişim ve ilişki kurabilme, empati yapabilmenin, anlayabilmenin en önemli aşaması. Almanya'da yaşayan ve ruh sağlığı sorunları nedeniyle orada takip edilen vatandaşlarımızı çeşitli nedenlerle

burada değerlendirdiğimizde zaman zaman yanlış tanımlarla izlendiklerini fark edebiliyoruz. Şizofreni yanlış tanısıyla izlenen, nevrotik özellikleri ön planda olan hastalara çoğumuz rastlamışızdır. Bu farklı ülkelerde yaşayan birçok göçmenin başına gelebilen bir durum. Kişi duygularını, düşüncelerini ancak kendi dilinde en iyi şekilde anlatıyor, anadili dışında kendini ifade etmeye, içini dökmeye çalışırken eksiliyor, bazen kayboluyor. Ülkeler arası sınırların belirsizleştiği, göçün nerdeyse sıradanlaştığı günümüz dünyasında bu da dikkate alınması gereken sorunlardan birisi. Ülkemiz de göç etmek zorunda bırakılmış büyük bir insan topluluğuna ev sahipliği yapması dolayısıyla bu sorunlarla yüz yüze. Yabancı bir ülkede var olmaya, yeni hayatlar kurmaya çalışan ve zorlu süreçlerden geçen bu insanlara özellikle ruh sağlığı alanında en kaliteli hizmeti sağlayabilmek için sağlık politikaları belirlenirken sadece tercüman temin etmek değil, anadilde hizmet verebilecek sağlık çalışanlarının yetiştirilmesi hedeflenebilir, gerekirse yetişmiş bireylerin istihdamı sağlanabilir. Elazığ depremi sırasında Türkçe bilmeyen yaralılarla ilişki kurmaya çalışan sağlık çalışanının çabaları hepimize iletişimin hayati önemini bir kez daha hatırlatmıştır diye tahmin ediyorum.

Duyguları ifade eden kelimelerdeki bu çeşitliliğin ve diller arasında olan değişkenliğin edebiyata düşkün psikiyatriste hatırlattıklarına gelince. Bu bulgular karşısında, bir şiiri anadilde okuyabilmenin kıymetini, hakkını vererek çevirmenin ise güçlüğü düşünüyor. Hem dillendiren şaire, hem hiçbir duyguyu yitirmeden iletmeye çalışan çevirmene minnet duyuyor.

KAYNAKLAR

- Boroditsky L (2019) Language and the brain. *Science* 366: 13.
- Doyle CM, Lindquist KA (2018) When a word is worth a thousand pictures: Language shapes perceptual memory for emotion. *J Exp Psychol Gen* 147:62-73.
- Jackson JC, Watts J, Henry TR ve ark. (2019). Emotion semantics show both cultural variation and universal structure. *Science* 366:1517-1522.
- Majid A, Burenhult N, Stensmyr M ve ark. (2018) Olfactory language and abstraction across cultures. *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci* 373: 20170139.
- Majid A (2019) Mapping words reveal emotional diversity. *Science* 366: 1444-1445.